

תוצאות חיים

שיעור מפי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א - פוסק עדת תימן

י"ל ע"י התאחדות בני הישיבות ובסיוע מוסדות יד מהרי"ץ

גליון 102
פרשת כי-תשא
תשפ"ב ב'ש"ג

נושאי השיעור: א. איזה ברכות מברכים בזמן רעידת אדמה - איזה מופת עשה מהרש"א אלפנדר - מי ניצל ברעד שהיה בצפת - איזה סגולה אלוהית יש להשקט הרעש באופן בטוח - המקור לסגולה זו - מדוע עזיחו רצה להקטיר קטרת אל"פ שלא היה כהן - במה נענש עוזיחו - מה קרה בזמן שרצה להקטיר - מדרש תימני נדיר בענין הנ"ל - ביאור נפלא מדוע בסגולה צריך לומר את הפסוקים הפוך - מהו הסוד הגדול שיש בסגולה להשקט הרעש. ב. מנהג ק"ק תימן בזמן אמירת הפסוק "פותח את ידך" - איזה מנהגים הם כמו "שוקולדות" - סיפור מעניין עם הגר"י אייבשיץ - טעם נחמד מדוע כורעים באמירת "ברוך כבוד ה' ממקומי" - דברי הבן איש חי בענין פתיחת הידים בפסוק פותח וגו' שאין נכון להגביה הידים - הרבה ספרים שחלקו בזה על הבא"ח - המסקנה להלכה למעשה בענין זה - שני טעמים לפתיחת הידים משרות תורה לשמה (סי' לא) - עוד שני טעמים נפלאים ממרן שליט"א בענין הנ"ל - דברי חיזוק לאברכים בני תורה שהצלתם גדולה יותר מהצלת העשירים.

תמיהה מדוע הפכו את סדר הפסוקים

.א

אבל התפלאתי שהפכו את סדר הפסוקים שהרי הפסוק "וקרא זה אל זה ואמר" הוא כתוב לפני הפסוק "וינועו אמות הספים" ומדוע כתב בספר יוחסין לומר קודם את הפסוק וינועו ואח"כ את הפסוק וקרא זה אל זה. ויתכן לומר שבגלל שמדברים עכשיו על הרעש לכן צריך להתחיל בפסוק "וינועו" שהוא קשור לענין ואח"כ אומרים "וקרא זה אל זה ואמר וגו'" בתורת תפילה להנצל.

איזה ברכה מברכים בזמן רעידת אדמה

בשם רחמן.

מדברים בזמן האחרון על רעידת אדמה¹ וכפי המסופר היה בצפת ובעוד כמה מקומות] וצריך לדעת שיש שתי ברכות ע"ז, בשו"ע (אור"ח סי' רכז ס"א) כתוב וכן הובא במהרי"ץ שהברכה היא עושה בראשית ואם ירצה יאמר שכוחו מלא עולם. אבל ברמב"ם (פ"י מהלכות ברכות ה"ד) כתוב הפוך שהברכה היא שכוחו מלא עולם ואם ירצה יאמר עושה בראשית. ולכאן יותר מרגישים שצריך לומר על רעידת אדמה שכוחו מלא עולם שזה מורה על ההתפעלות מכוחו של הקב"ה. ובאמת כך משמע ברמב"ם שעם זה הוא התחיל. ובאמת צריך להבין מה שייך עושה בראשית על רעידת אדמה [וכן צריך להבין זאת על ברקים וערעמים וכיוצא ב]. ומסתבר שההבנה של הענין הוא, שלעשות דבר כזה זה יתכן רק ע"י מי יצר את העולם.

ישוּב נפלא ע"פ מדרש תימני נדיר שאינו כתוב בשום ספר אחר

אולם באמת יש פה דבר נפלא, במדרשים של חכמי תימן כתוב בענין המעשה עם עוזיחו דברים שלא כתובים בשום ספר מחז"ל וכדלקמן. פסוקים אלו הם בתוך ההפטרה שקוראים בפרשת יתרו, ובתחילת ההפטרה כתוב "בשנת מות המלך עזיחו וגו'" ובתרגום תרגום "בשנת דאתנגע בה מלכא עוזיח" דהיינו עוזיחו לא מת אלא נצטרע, ומצורע חשוב כמת, ומדוע עוזיחו נצטרע כתבו במדרש תימני [ראיתי אותו בכת"י] וז"ל, **עוזיחו המלך נכנס להקטיר ואמר נאה למלך לשמש לפני המלך** עוזיחו המלך אמר נכון שבדרך כלל כה"ג מקטיר, אבל כיון שאני מלך, נאה למלך לשמש לפני המלך **מיחה בו עזריחו ולא שמע עזריחו** היה הכה"ג ומיחה בו ובכ"ז לא שמע **ונכנס להקטיר, זרחת הצרעת במצחו** ובעצם כ"ז אלו פסוקים בדברי הימים ב' פרק כו ושם בפסוקים טז - כ כתוב "וכחזקתו [של עוזיחו] שנצח במלחמות] גבה לבו עד להשחית, וימעל בה' אלד"ו, ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטרת" ויבא אחריו עזריחו וימעל בה' וימעל בה' שמונים בני חיל" ויעמדו על עוזיחו המלך ויאמרו לו לא לך עוזיחו להקטיר לה', כי לכהנים בני אהרן המקודשים להקטיר, צא מן המקדש כי מעלת, ולא לך לכבוד מה' אלד"ם" ויעזף עזיחו ובידו מקטרת להקטיר, ובעצמו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו לפני הכהנים בבית ה' מעל למזבח הקטרת" ויפן אליו עזריחו כהן הראש וכל הכהנים, והנה הוא מצרע במצחו, ויבהלוהו משם וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו ה".

שלוש רפואות ועצות טובות להשקט הרעש

כתוב בספר הברית (ח"א מאמר עשירי סוף פ"א דף נה ובנדמ"ח דף קסט) בזה"ל, והנה חכמי הטבע חתרו בשום שכל למצוא ברעש סיבותיו ואותותיו כמדובר, אמנם בחקירת רפואתו והצלתו נלאו למצוא הפתח. ולמען אחי ורעי אמרתי להודיע לזה ג' רפואות ועצות טובות, אחד טבעית ואחד סגולית, ואחד אלהית. הטבעית היא לברוח, והסגולית היא שיאמר ג' פעמים פסוק וינועו אמות הספים מקול הקורא והבית ימלא עשן [שעיה ג' ד] פנים ואחור [דהיינו ישר והפוך], והאלהית היא הבדוקה שבכולם והנאמנה, והוא לדרוש את אלוד"ם ולשחר פניו בתשובה תפלה וצדקה ושב ורפא לו, כי אלוד"ם לנו מחסה ועוז עזרה בצרות נמצא מאד, על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים, כי ה' צבאות עמנו משגב לנו, ואם שלש אלה יעשה טוב אשר תאחזו בזה וגם מזה אל תנח ידך ע"כ.

וממשיך המדרש וז"ל, ת"ר בשעה שנכנס עוזיחו להקטיר בהיכל, נדעזעו כל העולם וביקש להיחרב, שנאמר "ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיח" (זכריה יד, ה) מה הרעש, שנדעזעו כל מעשי בראשית ואמרו לא נבראנו אלא בשביל התורה וזה בא לעקור דבר מן התורה, אמרו שמא יחזור העולם לתוהו ובוהו [עיקר הרשעות של עוזיחו היתה מפני שהוא זיף את התורה, שבא להקטיר קטרת ואמר כביכול שזה רצון ה', דהיינו הוא לא בא לומר נגד התורה, אלא הפוך הוא בא לדבר 'בשם' התורה, וזה גרוע יותר ממי שעושה עבירות ויודע שזה אסור] כיון שמיחה עזריחו נתיישבו כל מעשי בראשית וכו' [ומכאן והלאה זהו דברים שלא כתובים בשום ספר] מיד קראו מלאכי השרת של מטה למלאכי השרת של מעלה ואמרו להם אל תתיראו שכבר מיחה עזריחו וכו' שרפים עומדים ממעל לו וקרא זה אל זה ואמר וכו' ע"כ.

בעל ספר הברית לא כתב מאיפה המקור שלו לסגולה הזאת לקרוא את הפסוק וינועו אמות הספים, ישר והפוך, וגם כשחפשי לא מצאתי מקור לזה שצריך לומר ישר והפוך אבל הדבר עצמו כבר כתוב בספר יוחסין והביאו בספר הדורות (אלף הרביעי ג' אלפים ק"ד, קט"ו בנדמ"ח דף קעה) וז"ל, עוזיחו אשר בספר מלכים (ב טו, א) קראו עזיחו הוא בן אמציה מלך יהודה וכו' וכשנכנס להקטיר זרחה צרעת במצחו כ"ה שנים (תוספתא), עיין יוחסין מאמר ה' זמן ד' - בשנת נ"ב למלכותו והצרעת זרחה וכו' ועיין שם ביוחסין סוד גדול - בזמן שיבוא רעש בעולם יקראו ג' פעמים פסוק וינועו אמות הספים וקרא זה אל זה ואמר וישקוט הרעש ע"כ.

ולפ"ז אפשר להבין מדוע בסגולה באמירת הפסוקים הפכו את הסדר, שהרי כל העולם כולו הזדעזע בגלל שעוזיחו רצה להקטיר, וזהו "וינועו אמות הספים" ורק אח"כ "וקרא זה אל זה ואמר" דהיינו, אח"כ הודיעו המלאכים של מטה למלאכי של מעלה שכבר מיחה עזריחו והתקדש ה' בעולם ולא נעשתה העבירה הזאת בבהמ"ק. [כתוב בספרים שיש לכתוב פסוקים אלו על קירות הבית כדי שיעמוד לזכרון וחושבני שיש לעשות דף כזה חלילה אם נצטרך שלא נצטרך שאנשים בשעת מעשה יכולים להתבלבל ולשכוח [וכבר יצא דף כזה השבוע ע"י מכון "אור ההלכה". העורך].

ופירוש הפסוקים כך הוא, "וינועו אמות הספים" - היתה רעידת אדמה ואמות הספים (כמין אילנות עגולים עשויים מאבני גזית. רש"י יחזקאל מ, ט) התנועעו "מקול הקורא והבית ימלא עשן" - נראה שהכוונה כמשל שיש חרון אף בעולם וזהו הבית ימלא עשן וכמ"ש "עלה עשן באפר". (תילים יח, יט).

¹ מספרים על המהרש"א אלפנדר שישב פעם עם חבורה של משכילים והם דברו של 'הרעש' [רעידת אדמה] מה הסיבות לזה וכו' והוא אמר להם, תראו, אתם מסבירים ע"פ הטבע איך זה קורה אבל ברצוני לומר לכם שאם הקב"ה ירצה שעוד דקה יהיה רעש, אז יהיה רעש, ובאמת כדבריו כן היה, ומאז הוא התפרסם לאיש מופת והוא רצה להראות להם שיכול להיות הרבה הסברים ע"פ הטבע אבל באמת הכל תלוי ברצון ה' וכל ההסברים הם רק איך הקב"ה עושה זאת. ברעש הגדול שהיה בצפת בזמנו, אלפים נהרגו, ובעל הבת עין היה בתוך ביהמ"ד והוא אמר לכולם שמי שיבוא על ידו ינצל ובאמת כל הבימ"ד נהרס ורק מי שהיה לידו ניצל.

נעבור לנושא אחר שאחד הבחורים שאל, ישנו מנהג שבזמן אמירת הפסוק "פותח את ידך" (תילים קמה, טז) מגביהים את הידים ומנשקים אותם, ומנהג זה היה קיים בתימן בכמה מקומות, אבל לא היה בזה חילוק בין השאמי בבלדי². וענין נישוק הידים אינו קיים אצל הספרדים, אלא רק במנהג תימן³.

המקור לענין הנ"ל מהבן איש חי

המקור המפורסם לזה הוא מש"כ הבן איש חי (פרשת ראשונה ויגש אות יב) וז"ל, המנהג פה עירונו יע"א כשאומרים פסוק "פותח" פורשים כפיהם לעיני השמים, והוא מנהג יפה לעשות בזה פועל דמיוני לקבלת מזלם את השפע מלמעלה, וכיוצא בכתב בחומת אנך בדברי הימים (ב ו, יג) בפסוק "ויפרוש כפיו עליו השמימה" גבי שלמה המלך ע"ה יע"ש. ומש"כ מה"ר יוסף צרפתי ז"ל ביד יוסף (דף טו ע"א) [פרשת לך לך דרוש שני] בשם המקובלים כשאומר פסוק פותח את ידך צריך להרים ידיו למעלה וכו' פקפתי בזה בספרי הקטן "מבציאל" ע"פ הזוהר הקדוש [ח"ב דף סז ע"א] דאין להגביה ידיו אלא בנטילת ידים ונשיאות כפיים, והיכא דאתמר אתמר, אך פתיחת כפיו בלתי בגבה זה הנכון ע"כ.

נכון יותר להגביה את הידים ולא כהבא"ח

ובש"ע המקוצר (ח"א א סי' יב הערה יג) נמשכתי אחריו שיותר טוב לא להגביה אלא רק לפתוח אותם אבל למעשה חוזני בי, שיותר רצוי כן להגביה את הידים ע"פ שרבה פוסקים מתנגדים לזה מפני שעכשיו זה חוקות הגוים (כדאיתא בבאר שבע ועוד) מ"מ במקומות מסוימים א"ז בעיה.

הבן איש חי הביא בשם מה"ר צרפתי שצריך להגביה את הידים וכתב זאת בשם "המקובלים", והבן איש חי הקשה ע"ז מהזוהר, ויש לתמוה וכי אותם מקובלים לא ראו את דברי הזוהר שהביא הבן איש חי, ובאמת בהרבה ספרים חלקו על הבן איש חי וכדלקמן.

מקורות מספרים רבים שחלקו על הבא"ח

בספר יד יוסף פרשת תרומה כתב עה"פ ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך" (תילים קכא, ה) שלכאו' יש בו כפילות, וביאר, שה' הוא שומר את האדם והוא ג"כ כמו צל, דהיינו מה שהאדם עושה, הקב"ה ג"כ עושה איתו, ולדוגמא, אדם פותח את ידו לצדקה, ואז גם הקב"ה פותח וכן להיפך. וזהו ג"כ הביאור בפסוק "פותח את ידך" דהיינו אנחנו פותחים את הידים כדי להראות שהפתיחה שלנו זה כמו הפתיחה של הקב"ה.

ובפרשת לך לך כתב היד יוסף עה"פ "הרימותי יד אל ה' אל עליון" (בראשית יד, כב) (וזה בעצם אסמכתא לפתיחת הידים) ביאר, שאע"פ לא רצה לקבל שפע מלבד מהקב"ה, ולכן הוא אמר למלך סדום "הרימותי יד" וסיים ע"ז בזה"ל, כמו שכתבו קצת המקובלים כי כשהאדם אומר פותח את ידך ומשביע כל חי רצון, הוא צריך להרים את ידיו למעלה לקבל את השפע לרמוז לקבלת השפע, וכן "והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה" רמז לקבלת השפע מלמעלה ע"כ.

ולפ"ז לא נכון להצמיד את הידים אחת לשניה, שא"כ האדם יקבל רק תפוח אחד או שנים... שיפתח את ידיו בגדול ויקבל ארגז... ע"פ מדבריו מפורש רואים שצריך להגביה את הידים למעלה, וכל מי שהביא את המנהג הזה כתב שצריך להגביה את הידים, ולדוגמא בספר קהלת תנה דוד (סימן יג) כתב וז"ל, למה נוהגים העולם ששקווראים פסוק פותח את ידך פותחים את ידיהם ונושאים אותם כלפי מעלה וכו' יע"ש. וכן ר' יצחק עטייה מארם צובא כתב וז"ל, נהגו כשאומרים פסוק פותח את ידך זוקפים את ידיהם כלפי מעלה בפיטושים ידים ומכוונים וכו' ע"כ.

² אגב בענין ההכאה על הלב בשעת אמירת היודי אע"פ שא"ז היה נהוג בתימן בכ"ז ראוי ונכון לנהוג כן ויש לזה סמך מן המדרש, ומהר"ץ המליץ בעד זה. וע"ז מספרים ש' יונתן אייבשיץ כשהוא נתמנה לרב בפראג מנהיג הקהל הביאו לו את הפנסק של הקהילה ששם כתוב את כל התקנות של הקהילה, וביקשו ממנו שיעיין בה, ואמר לו שבסוף יש דפים ריקים ואם הרב ירצה הרב יוכל להוסיף, ולאחר כמה ימים כשחזרו ראו שהוסיף בדפים הריקים את כל עשרת הדברות באומרו הלוואי שתקיימו את כל עשרת הדברות כמו שאתם מקפידים ל"כ על התקנות האלה... ושאלו אותו על איזה הנהגה שהוא רצה להנהיג שלא נהגו כן קודם, וטענו לפניו, "אבותינו לא נהגו" וענה והודיע להם, אבל לא שהתנגדו לזה. וחושבני שגם בעינינו להכות על הלב ביהודי אע"פ שאבותינו לא נהגו זהו מנהג טוב וכן לענין "פותח את ידך" גם מי שאבותיו לא נהגו כן זהו מנהג טוב שראוי לנהוג בו.

³ אומר לכס באגב דבר נחמד מדוע באמירת ברוך כבוד ה' ממקומו שבקדושה מנהיגו לכרוז בברוך, וחושבני, שמפני שאומרים קדוש קדוש וכו' ומגביהים את הרגלים, א"כ אנחנו מתרוממים ומתנשאים ועל כן א"כ אנחנו כורעים את הראש, להראות שלא התכוונו להתגאות ח"ו אלא רצוננו הוא להתקרב לקב"ה, ולכן עשיתי גם נשתחוה לו, ולפ"ז אין ראוי להגביה את הרגלים ג"כ בימלך חזקו לא "שוקולד".

וא"כ ראוי להגביה את הידים באמירת פסוק "פותח את ידך", ומה שהביא הבן איש חי מהזוהר ראייה לסתור, התשובה פשוטה, מפני שבזוהר כתוב "לא ירים ידיו למגנא" דהיינו לא ירים את ידיו לחינם, א"כ כשמרימים את הידים בתורת תפילה ובקשה שהקב"ה כביכול יוריד לנו את השפע, זה לא "למגנא". ולפמשי"ת ראוי לעשות כן גם בברכת המזון אע"פ שלא היה זה מנהג תימן.

שני טעמים נפלאים לפתיחת הידים שכתוב בשו"ת תורה לשמה

בשו"ת תורה לשמה (סי' לא) כתוב בזה"ל, ילמדנו רבינו בענין פסוק פותח את ידך שאומרים אותו כל יום בשחרית ומנחה. שמנהג העולם לפתוח שתי ידיהם בו. ויש מלעיגין בזה המנהג באומרים פתיחת יד האדם מאן זכר שמא בפסוק זה, הלא אנחנו מבקשים על פתיחת יד העליונה. על כן יורינו אם יש ממש בהרהורי דברים אלו ואיך נעשה, תשובה. אין להרהר אחר מנהגן של ישראל וכו' יען כי כל פועל דמיוני הנעשה למטה הוא כדי לחזק הדבר למעלה, והיינו תמצא כי הגביאים נשתמשו בפועל דמיוני כאשר מצינו באלישע הנביא ע"ה עם יואש מלך ישראל שאמר לו "פתח החלון קדמה, ופתח, ויאמר אלישע יְהָ, יְיָ, וגו' ויאמר קח את החיצים, ויקח, ויאמר [למלך ישראל] הן ארצה, והן שלש פעמים ויקעמו, ויקצוף עליו האלדים ויאמר, להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה, ויעתה שלש פעמים תכה את ארם וכנזכר במלכים ב' יג (פסוק יז-ט) וכו'. גם יש עוד טעם אחר בזה, כי בפסוק הזה יש המשכת שפע, ואנחנו פותחים ידנו לעשות הכנה בזה לשרשינו ומזלינו למעלה לקבל השפע וכמו שמצינו אצל שלמה המלך ע"ה בתפלתו דכתיב "וכפיו פרושות השמים" (מלכים א ח, נד) ופרשו הראשונים ז"ל לעשות הכנה לקבלת השפע ע"כ.

עוד שני טעמים מחודשים לענין הנ"ל ממרן שליט"א

התורלש"מ אומר שני טעמים או שהטעם הוא לעשות פועל דמיוני כביכול איך שהקב"ה עושה או שזה להראות על קבלת השפע ובדרך כלל בספרים כתוב כמו בפירוש השני.

וברצוני לומר עוד פירוש. ידוע ש"את" בא לרבות, ודבר זה הוא לא רק בתורה אלא גם בנ"ך, ואף בברכות ובתפילות כמו שעמדו המפרשים על הריבוי ב"את צמח" וכיוצא ב. ובעינינו צריך להבין מה בא לרבות המילה "את" שבפסוק "פותח את ידך". ופירש ע"ז מהר"ץ בעץ חיים (דף יט) וז"ל, לרבות שהקב"ה מזמין לאדם דרך למצוא פרנסתו או להשתכר ברווח ע"כ. דהיינו המילה את באה לרבות שני דברים, גם שהקב"ה ממציא דרך לפרנסתו של האדם, וגם שממציא לו דרך להשתכר ברווח כגון שהסחורה שלו תהיה שווה יותר וכדו'. וא"כ י"ל כיון שהמילה "את" באה לרבות שני דברים אנחנו פותחים את שתי הידים לרמוז לשתי דרכים הנוספות שלא כתובים במפורש בפסוק.

עוד דבר חושבני שאפשר להסביר את הענין הזה. שהרי כתוב "ידך" עם יו"ד אחת ובעצם צריך להיות כתוב עם שני יוד"ן, אלא שע"פ המוסרה יש רק יו"ד אחד, אבל אנחנו לא רוצים שהקב"ה יפתח לנו רק יד אחת, ולכן אנחנו פותחים את שני הידים לרמוז לשתי היוד"ן [גם ליו"ד שלא נכתבה].

שאלנו מדוע מנשקים את הידים. וכן כה"ג יש לשאול במה שמנהגנו שמראים ביד על הס"ת ומנשקים את הידים. והביאור בזה שכיון שהראנו עם היד על הס"ת כביכול נדבק בידים קדושה ולכן אנחנו מנשקים את הידים.

ב"ה, לא הרגשנו שהזמן נגמר, וה' ברוך הוא יזכינו למאור תורתו אכ"ר.

דברי חיזוק בהצלחה הגדולה בענין הפרסא לבני תורה יותר מהעשירים

ברצוני לומר לכם. ב"ה אתם בחורים צעירים אבל יגיע הזמן שתצטרכו לפרנס משפחה, ומשפחות של בני תורה זה לא פשוט, אבל תדעו שכמה שאברכים לומדים תורה ומקבלים משכורת זעומה מהכולל, יש להם ברכה בכסף הרבה יותר משאר אנשים, וזהו מש"כ "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון" דהיינו שיהיה ברכה בכסף, ישנם אנשים "מליגורים" שלא מצליחים לגמור את החודש וזה בגלל שיש לו הוצאות לרופאים, לעורכי דין וכו' וכו' בסדורים כתוב, "פותח את ידך" הוא ר"ת פא"י וסופי תיבות חת"ך, וחת"ך בגימ' זה סא"ל שזה ר"ת "אתה סתר ל"י" (תילים ב, ז), והמשך הפסוק הוא "מצר תצרני רני פלט וגו'" ואם נוסיף את המ"ם שאחר המילה ל"י, יצא ס"מ ח"ו, ולכן אנחנו מפרידים אותו, ואומרים "אתה סתר ל"י דהיינו הקב"ה הוא מסתיר את האות מ"ם (שזה ישלים את הס"מ) שלא ישלוט. ולבני תורה ב"ה יש ברכה בכסף ומצליחים לחיות ברווח ונחת, ולחתן ילדים וכו'.

הזדמן לי פעם לדבר עם איזה "מליגור" ואמרתי לו שישנם אנשים שעד כמה שהם עשירים אין להם ברכה בכסף מפני שיש להם כמויות הוצאות וכיוצא ב, רציני לראות מה הוא יגיב, ועוד קודם שהספקתי לגמור הוא אמר לי, כן, ידוע, ידוע. ב"ה אשרינו ואשרי חלקנו, תתכוונו כבר מעכשיו בפסוק פותח את ידך בכוונה זו, וגם תפתחו את הידים, ואל תחשבו שזה נקרא לשנות מהמנהג, כי זה כמו "שוקולד"...